

Vervlogen geuren

Hoe rook het tijdens de Slag bij Waterloo? Of in het Amsterdam van 1900? Niets brengt het verleden zo dichtbij als de **neus**, en geurlandschappen zijn steeds beter na te maken. Wordt het tijd voor een geurmuseum? 'Waarom zou alles lekker moeten ruiken?'

DOOR MARTEN MINKEMA

DE Fransen hebben de Osmothèque in Versailles al, een geurarchief met ingrediënten om stokoude parfumrecepten te herscheppen. Daar zitten omstreden stoffen bij als natuurlijke muskus en civet, daarom mogen ze alleen binnen deze muren het originele Chanel 5 nog samenstellen. En ook de speciale eau de cologne waarvan Napoleon liters over zich heen sprenkelde – zelfs tijdens zijn Waterloo. Maar de keizer was natuurlijk maar een nietig geurzuiltje op dat enorme slagveld, waar het overweldigend rook naar opengereten ingewanden, buskruit, van bloed doordrenkte aarde en angstzweet van mens en paard. 'Dat maken ze niet na bij de Osmothèque, daar gaat het vooral over parfum,' vertelt kunsthistorica en reukexpert **Caro Verbeek**, die een paar jaar geleden de geuren van Waterloo presenteerde bij het gelijknamige schilderij van Jan Willem Pieneman in het Rijksmuseum. Minus de lijkenlucht dan, dat was het museum te confronterend. Ook geeft ze zintuiglijke rondleidingen als conservator in het Kunstmuseum Den Haag, waar verstuivers staan bij maquettes van Mondriaans atelier in Parijs (waar het rook naar brandende kolen en staal vanwege het naastgelegen treinstation) en in New York (sinaasappels, lijn en tape). Nu gaat ze ons voor door de gloednieuwe, tientallen meters lange geurtunnel in het Groot Museum van Artis, gemaakt door geuronderzoeker Ton van Harreveld, die zo het

geheugen wil prikkelen. Verbeek: 'Ik ruik gemaaid gras... nu anijs of drop, brood, de lagere school en de stiften die je daar gebruikte.'

Dan, een stap verder... getver, hondenpoep – en flink ook. Je zou zeggen: dóórlopen. Verbeek houdt ons tegen. 'Nee, niet doen. Waarom zou alles alleen lekker moeten ruiken? Laat het ook maar eens flink stinken, in de muziek heb je toch ook bergen en dalen? Bovendien, geur raakt onze emotie en herinnering het meest direct van alles, meer dan muziek en beeld.' Een meelopende medewerker van Artis kan dat beamen: laatst was er een mevrouw die midden in de geurgang in huilen uitbarstte.

Odeuropa

De neus is een krachtige tijdsmachine, waarvoor pas de laatste tien, twintig jaar serieuze aandacht is. 'Reuk werd gezien als een lager, animaal zintuig,' zegt vu-hoogleraar cultuurhistorie **Inger Leemans**.

'De reukzin zou ons niet zo veel vertellen, maar sinds doorbraken in de neuro- en geesteswetenschappen weten we beter. En met covid is het besef nog gegroeid, omdat veel mensen hun reukzin korter of langer verloren.' Leemans is leider van Odeuropa, een groot internationaal project waarbij ook Verbeek is betrokken, evenals tientallen erfgoedonderzoekers, parfumeurs, scheikundigen, computerspecialisten en geurkunstenaars die

databanken vol oude teksten en beelden proberen te ontsluiten. Wat schreven pelgrims op weg naar Santiago over de geuren tijdens hun tocht? Wat staat er in oude theaterstukken, bijvoorbeeld van Vondel? Hoe ontwikkel je AI om duizenden gravures en tekeningen na te pluizen op neusgerelateerde betekenis? 'Waar knippen mensen hun neuzen dicht? Waar wordt aan geroken? Uiteindelijk zal de Odeuropa Explorer voor iedereen online beschikbaar komen, samen met een encyclopedie van Europees geurerfgoed, waarin je geuren en neuzen kan volgen op hun tocht door de geschiedenis. Een ander doel van Odeuropa is het "ter neuze brengen" van historische geuren.' Leemans spuit handschoenparfum uit de zestiende eeuw op een strookje. 'Dat was tegen de stank van het leerlooien, wat nodig was om handschoenen soepel en zacht te maken.' De geur is fris en bloemig, maar het is tegelijk ook geschiedenis die deel van je wordt, je eet wat je ruikt. Hoewel dit allemaal chemie is, lijkt de geur te leven en word je duizelig bij het idee dat hij moeiteloos vier eeuwen overbrugt en met elkaar verbindt. Leemans pakt een ander flesje. 'We hebben ook geuren gemaakt naar de voorstelling die mensen ergens van hebben, van de hel bijvoorbeeld.' Ze pakt een nieuw papierstrookje en loopt naar de hal. 'Alleen buiten proberen, dit wil ik niet in mijn kamer hebben.' De hel ruikt naar zwavel en rotting. 'Het gekke is: mensen vinden dit afstotend, maar ze willen toch steeds weer ruiken. Het trekt blijkbaar ook aan, net als zonde.'

Geurenblind

Tot hoever mag je de ruiker eigenlijk kwellen? De geur op een slavenschip (al eens nagemaakt door een kunstenaar) was ongetwijfeld verschrikkelijk en droeg bij aan de ontmenselijking die het doel was, net als in Auschwitz. Dan kun je het misschien beter bij de woorden laten en de stank alleen omschrijven. Maar Caro Verbeek is het daar niet mee eens. 'Geur

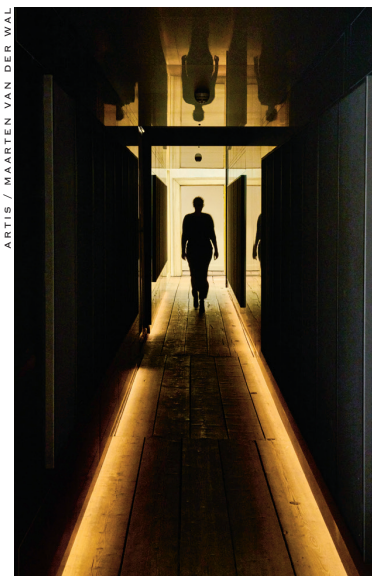
Pieter Jansz. Quast (mogelijk), naar Pieter Jansz. Quast: *De reuk* (1615-'47). Gravure uit een vijfdelige serie over zintuigen. In het rijmpje eronder wordt de stank van uitwerpselen bezongen

Caro Verbeek 'Geur raakt onze emotie en herinnering het meest direct, meer dan muziek en beeld'

kan veel meer overtuigen dan woorden en het gedrag sturen.' Daar heeft ze een punt, waar nog bij komt dat mensen meer dan een biljoen geuren kunnen onderscheiden, terwijl de Dikke Van Dale maar een kwart miljoen woorden telt om die te omschrijven. Hoe dan ook ben je na zo'n akelige ervaring wel klaar in het geurmuseum, als dat er gaat komen. Kan de neus dat eigenlijk wel aan, een museum vol geuren, ben je na de tiende

snuif al niet geurenblind? Daar heeft Verbeek een oplossing voor. 'Ik zou graag geurmusea zien, maar dan compact, als onderdeel van bestaande musea en altijd in relatie tot de objecten in hun collectie of de omgeving waarin ze staan.' Zoals in het Kunstmuseum bij Mondriaan dus. En ook in de Zaanstreek leeft dat idee, want een groepje bewoners gaat binnenkort praten bij het Zaanse Museum over erfgoedgeuren. Op de verlanglijst staan wel ►

Geurtunnel in het Groot Museum, Artis

Inger Leemans ‘We hebben ook een geur gemaakt naar de voorstelling die mensen van de hel hebben’

twintig industriële producten: stopverf van Wakker, snoep van Goedhart, koek van Verkade. Misschien is hier een geurenkraskaart op locatie de juiste vorm. Odeuropa heeft al een Amsterdamse City Snifferskraskaart (met civet, lindebomen en voc-kruiden) uitgebracht in combinatie met een wandelapp.

Sigarenstompen

Wat zou het mooi zijn als je de neus helemaal kan onderdompelen in het verleden, in de gelaagde olfactorische wereld van vroeger dagen. Stel je een geurbioscoop voor, om een historische ruikreis te beleven die speciaal is gemaakt bij historische filmbeelden. Bijvoorbeeld van Amsterdam op een drukke doordeweekse dag in 1900. Wat

snuif je dan op, wat pikt je neus eruit? De passerende arbeiders ruiken naar het werk dat ze doen, de straat naar paardenvijgen. Dan komt een haastige vrouw langs die een vleug Boldoot achterlaat. Op de stoep wappert een krantenjongen met het laatste nieuws de verse drukinkt naar je toe. Af en toe komt rotte grachtenlucht aanwaaien en soms ook geuren die je als neustijdreiziger niet kunt thuisbrengen, ze zijn sindsdien verdwenen en je moet ernaar gissen. Iemand leurt met welriekende lelietjes-van-dalen, spijtig dat je die niet kan kopen. Einde filmpje, maar dan volgt archiefbeeld uit de jaren zestig van diezelfde Amsterdamse straten. Je ruikt nu overal shag en sigarenstompen, de uitlaatgassen van Dafjes en van tweetakters, zoals Puchs en Solexen. Links snort een man voorbij die na het scheren te kwistig Old Spice op zijn wangen heeft gedept. Rechts wandelt in een zachte wolk van patchoeli een hippiegezinnetje dat behendig de verse hondendrollen ontwijkt.

Je verlaat de bioscoop en ruikt de stad in 2022. Het liefst zou je nu een real-timegeurenrecorder starten – het is hoogste tijd dat er zoiets komt, anderhalve eeuw na de eerste geluidsrecorders en filmtostellen. De uitlaatgassen en oudbakken krokettengeur zijn op de terugtocht. Veel internationale eettentjes, winkels met uitgekiende zoetige geurvlagen, coffeeshops. Bij een bloemenstal snuif je bijna niks op, want die handel is ontgeurd door het decennialang kweken op kleur en houdbaarheid. De deur van McDonald's schuift open, een meurmuur golft naar buiten en vecht om voorrang met het onmiskenbare aroma van Hemaworst. Een voorbijganger draagt parfum van Dior, een ander heeft flink wat knoflook gegeten. En ten slotte betrap je iemand op de laatste sigaret, opgestoken in het voorbijgaan, voor de toekomst bewaard.

City Sniffers: odeuropa.eu

Caro Verbeek: *Een kleine cultuurgeschiedenis van de (grote) neus* (uitgeverij Atlas Contact)

De audiodocumentaire *De geur van geschiedenis* is vanaf woensdag 21 september te beluisteren op 2doc.nl/docs en via de bekende podcastapps.

Cesar Majorana

Cookies accepteren

FN Meka

De eerste virtuele rapper werd deze zomer getekend door muzieklabel Capitol Records. Zijn naam was FN Meka. Hij had groene digitale dreadlocks, een bruine huidskleur en tattoos op zijn gezicht. Op TikTok scoorde hij een hit, wat in de muziek zo mooi een 'overnight success' wordt genoemd. De Spotifystreams schoten door het dak en iedereen had het over FN Meka.

De eerste virtuele rapper paste perfect in deze tijd van cryptomunten en digitale kunsthandel met NFT's. Hij was een avatar die zich precies zo gedroeg en kleepte als de bazen wilden. Hij had een virtuele privéjet en droeg virtuele designerkleding. Anders dan bij eerdere virtuele artiesten (Gorillaz of de liveshows van Travis Scott) was FN Meka niet het resultaat van een artistieke keuze, het poppetje was bedacht door een heel team. De toekomst is een belofte waarmee we op korte termijn allerlei onnozele uitvindingen mogen goedpraten, zoals influencers die eigenlijk een pixeltekening zijn. De eerste virtuele rapper was zo'n belofte. Een popster die de algoritmes gaf wat ze nodig hadden; iets wat zo nieuw en vormbaar was dat het internet er gegarandeerd over zou praten.

De eerste virtuele rapper werd ingezongen door een levende rapper, die later zou zeggen niet betaald te zijn voor die arbeid.

De eerste virtuele rapper kwam al heel snel in opspraak, wat te verwachten viel.

De eerste virtuele rapper is bedacht door een team witte mensen en hij werd getekend door een bedrijf met een homogeen wit management. Op het ontbijtnieuws vroegen mensen zich af een computer wel het n-woord mocht gebruiken. Op Twitter wist men zeker van niet. Een actiegroep vond dat de eerste virtuele rapper moest worden gestopt, omdat het wel heel gek was dat een team van witte mensen zich met deze avatar van een rapper digitaal zwart had geschminkt. Die actie slaagde. En zo werd de eerste virtuele rapper na alle commotie gedumpte door zijn label. Achteraf gezien het meest menselijke wat hem had kunnen overkomen.

Hij gedroeg zich precies
zoals zijn bazen wilden